

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Çarlık Rusya'sının Kürt Politikası (1914-1915)

Tsarist Russia's Kurdish Policy During the First World War (1914-1915)

Eray BAYRAMOL*

Öz

Çarlık Rusya Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Osmanlı Devleti'ni içeriden yıpratmak ve cephe-lerdeki mücadelesini zayıflatmak amacıyla Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan gayrimüslimleri ayaklanmaya teşvik ettiği gibi bazı Kürt grupları ile de irtibat kurarak Anadolu'nun doğusunda sözde bir Kürt devleti kurma vaadiyle onları Türk devletine karşı kışkırttı.

Kürtler üzerindeki politikalarına özellikle 1914 yılı itibarıyla ağırlık veren Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak amacıyla bazı Kürt liderleri ile görüşmeye başladı. Bu görüşmelerde özellikle Osmanlı Devleti ile geçmişten beri sürtüşme içinde olan Kürt aşiretlere çeşitli vaatlerde bulunuldu.

Rusya'nın Kürt aşiretleri üzerindeki esas hedefi, Kürtler arasında Rusya sempatisi yaratarak Birinci Dünya Savaşı'nda özellikle Anadolu'da Rusya güdümünde isyanlar çıkartıp Osmanlı Devleti'ni cephe gerisinde zayıflatarak meşgul etmekti. Ayrıca, başta Ermeniler ve Kürtler olmak üzere bazı etnik unsurları Rusya çatısı altında birleştirip Osmanlı Devleti'ne karşı Birinci Dünya Savaşı'nda kullanmayı hedeflediği de görülmektedir.

Bu çalışmada, ayrılıkçı Kürtçülüğe dair yukarıda dile getirilen Rus politikalarının en yoğun halini aldığı 1914-1915 yıllarındaki gelişmeler, Çarlık Rusya'ya ait basılı arşiv belgeleri ışığında ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Çarlık Rusya'nın 1914 yılında başlattığı ve teşvik ettiği ayrılıkçı Kürtçülük'e dair faaliyetlerinin, 1915 yılında Ermenilere yönelik politikaları bağlamında uğradığı değişiklikler de ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Rusya, Birinci Dünya Savaşı, Kürt, Ermeni.

Abstract

Tsarist Russia, before and during the First World War, encouraged non-muslims living under the Ottoman State to revolt to weaken the Ottoman State from within and to undermine its struggle on the fronts, and also contacted some Kurdish groups and provoked them against the Turkish State with the promise of establishing a so-called Kurdish state in Eastern Anatolia.

Russia, which focused its policies on the Kurds especially in 1914, started to meet with some Kurdish leaders in order to use them against the Ottoman State. Furthermore, it aimed to unite some ethnic elements, especially Armenians and Kurds, under the umbrella of Russia and use them against the Ottoman State in the First World War.

This study examines developments in the years 1914-1915, when the aforementioned Russian policies regarding separatist Kurdish movements reached their peak, based on the published archival documents of Tsarist Russia. In addition, the changes in Tsarist Russia's separatist Kurdish activities, which was initiated and encouraged in 1914, in the context of its policies towards Armenians in 1915 will also be discussed.

Key Words: Ottoman, Russia, World War I, Kurdish, Armenian.

Makale Geliş Tarihi: 09.07.2024. Makale Kabul Tarihi: 17.07.2025.

Araştırma Makalesi / Künye: BAYRAMOL, Eray. "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Çarlık Rusya'nın Kürt Politikası (1914-1915)". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 19/37, (Aralık 2025): s. 213-234. <https://doi.org/10.19060/gav.1838072>

* Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: eray.bayramol@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1979-0271.

Gazi

Akademik
Bakış

213

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Giriş

Sanayi İnkılabı ile başlayan sömürgecilik yarışı büyük devletler arasındaki ekonomik rekabeti Birinci Dünya Savaşı öncesinde en üst seviyeye getirdi. İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya hammadde ve pazar ihtiyacını karşılamak maksadıyla Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki topraklarda nüfuz elde etmek için çeşitli girişimlerde bulundu. Özellikle Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan gayrimüslimler, Türk devletine karşı kışkırtıldı. Gayrimüslimlerden başka Anadolu'nun doğusunda yaşayan Kürtler de büyük güçler tarafından Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyet göstermeleri maksadıyla politize edilerek kışkırtıldı. Bu devletlerin başında Rusya gelmekteydi. İstanbul ve Boğazlar üzerindeki hedeflerini gerçekleştirmek için Birinci Dünya Savaşı'nı fırsat olarak değerlendiren Rusya özellikle Ermeniler ve Kürtler arasında taraftar toplamaya çalıştı. Rusya'nın bu faaliyetleri beklenen etkiyi gösterdi ve Ermeni isyanları Çarlık Rusya güdümünde meydana geldi. Ermenilerden başka Kürtlerle de ilgilenen ve onlarla iş birliği yollarını arayan Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'ya sadakatle hizmet edecek bazı Kürt liderlerini kendi tarafına çekmeyi başardı. Rusya bir taraftan Ermenileri Osmanlı Devleti'ne ve Kürtlere karşı kışkırtırken diğer taraftan da Kürtleri Ermenilere ve Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaktaydı. Rusya'nın bu politikasındaki hedefi Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da karışıklıklar çıkartarak Osmanlı Devleti'ni savaş sırasında zor durumda bırakmak ve bu karışıklardan istifade ederek Osmanlı Devleti'ni uluslararası siyasette baskı altına almaktı.¹

Rusya'nın Güney Kafkasya'da hakimiyet kurma hedefi 1804-1813 yıllarında gerçekleşen Rus-İran Savaşı ve Gülistan Antlaşması ile somut bir vaziyet aldı. 1826-1828 yıllarındaki ikinci Rus-İran Savaşı sonucunda imzalanan Türkmençay Antlaşması, Rusya'nın Güney Kafkasya'nın büyük bir kısmının işgalini sağladı. Böylelikle Rusya, Karabağ da dahil olmak üzere bu bölgede yaşayan Kürtlerle uzun yıllar devam edecek ilişkilerin ilk adımını atmış oldu.² Bununla birlikte siyasi Kürtçülük ya da diğer bir ifadeyle Kürtçülüğün siyasi bir kimliğe dönüştürülmesi ilk defa Ayastefanos Antlaşması ile başladı. Aynı plan Berlin Antlaşması'nda da devam etti. Her iki antlaşmada da Ermeni ve Kürt ifadelelerinin kullanılması Anadolu'da Rusya ve İngiltere eliyle bölücü bir hareketin başlatılacağına ilk işaretiydi.³ Nitekim Avrupalı büyük devletler, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde yapılacak ıslahatlarla ilgili 1880 yılında Osmanlı hükümetine müracaatlarında, Ermenilerin ve Kürtlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi ni istemişlerdi. Onlara göre Ermeniler yerleşik, Kürtler ise göçebeydi. Bu se-

1 Salahi R. Sonyel, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları (1908-1918)", *Belleten*, Cilt: 61, Sayı: 231, 1997, s. 387-388.

2 Orhan Gafarlı-Kürşad Güç, "Russia's Kurdish Policy From The Tsardom To The Soviet Union", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 77, No: 1, 2022, s. 112.

3 Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınları, İstanbul 2007, s. 141-154.

beple, yapılacak reformların Ermeniler ve Kürtler için müşterek değil ayrı ayrı uygulanması gerektiğini belirtmişlerdi. Avrupalı devletlerin bu taleplerindeki esas amacı, Anadolu'nun doğusundaki vilayetlerde Ermeniler ve Kürtler için ayrı muhtariyetler oluşturabilmektir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne müracaatında ise İngilizler, Ermenilerin Kürtleri ve Kürtlerin de Ermenileri mağdur ve mazlum duruma düşürmemeleri gerektiğini dilemekteydi.⁴ Fakat bu yıllarda İngiltere'nin desteğini alan Ermeniler, Anadolu'da çeşitli karışıklıklar çıkartmaktaydı. Örneğin 1892 yılında Armenakan örgütü üyesi üç Ermeni, Kürt kılığına girerek Türk zaptiyelerine saldırmıştı.⁵

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'da hakimiyet sağlandığı takdirde, İran'ı baskı altına alarak, Akdeniz ve İran Körfezi'nde önemli bir nüfuzla kavuşacağını düşünen Rusya, 18. yüzyıldan itibaren ilgi duyduğu Kürtlerden istifade etmenin yollarını aradı. Uzun süre Petersburg'da bulunmuş ve Rus kültürüne beslediği hayranlıkla tanınmış Abdürrezzak Bedirhan, Rusların dikkatini çekmişti. Rusya ile iş birliği yapmayı kabul eden Abdürrezzak, 1910 yılında Van'daki Rusya konsolosu Sergey Olferyev ile görüşerek özerk bir Kürdistan kurmanın imkanlarını tartıştı. 1912 yılına gelindiğinde Abdürrezzak, Güneydoğu Anadolu'nun önde gelen Kürt aşiret reisleriyle toplantılar düzenleyerek Kürt isyanları ve Kürt bağımsızlığı hakkında bir yol haritası niteliğindeki "irşat kurulunun" kurulmasını sağladı. Abdürrezzak'ın bu faaliyetleri şüphesiz ki Rusya'nın bilgisi ve desteği dahilinde gerçekleştirilmekteydi.⁶

1914 Yılında Rusya'nın Kürtlerle İlişkileri

20. yüzyılın başlarından itibaren belirlenen sömürgeci politikaların hedeflerinden biri Ortadoğu'ya egemen olmaktır. Bu politikanın gerçekleşmesinin önündeki yegâne engel ise Ortadoğu'yu hakimiyeti altında tutan Osmanlı Devleti idi. Hem İngiltere hem de Rusya, Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerdeki hakimiyetine son vermek için Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan etnik unsurları kullanmaktan çekinmedi. Bu etnik unsurlardan biri de Kürtlerdi. Rusya'nın bölgedeki konsoloslukları Kürtler hakkında incelemeler yaparak elde ettikleri bulguları Rusya Dışişleri Bakanlığı'na raporlar şeklinde iletliyordu. Özellikle nüfus konusunda ayrıntılı çalışmalar yapılmaktaydı. Söz konusu isyanlarda Rusya'nın rolü olduğu ve isyanlara katılıp destek veren Kürtlerin, Rusya'nın vaatleri sebebiyle Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca hareket ettiği Çarlık Rusya arşiv belgelerince de doğrulanmaktadır.⁷

- 4 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 133-134.
- 5 Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 129-130.
- 6 Michael A. Reynolds, *İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus Çatışması 1908-1918* (çev. Yücel Aşıkkoğlu) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 63-65. Ayrıca bkz, Nejla Günay, "Rusya'nın Osmanlı Unsurları Üzerindeki Çalışmaları ve 1914 Bitlis Ayaklanması", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 20, 2017, s. 53-54.
- 7 Mehmet Perinçek, *Sovyet Devlet Kaynaklarında Kürt İsyamları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-16.

Gazi

Akademik
Bakış

215

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Belirlediği politika çerçevesinde kendi tarafına çekebildiği Kürt aşiretlerine 1912 yılından itibaren para ve silah desteği veren Rusya, bu aşiretlere Kürt milliyetçiliği aşılamaya başladı. Aynı strateji Ermenilere de uygulandı. Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin yıkılacağı ve Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulacağına inandırıldı. Bu stratejiyle Rusya hem Ermenileri hem de Kürtleri Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmayı hedefleyerek, çıkartılacak isyanlarda Osmanlı Devleti'ni cephe gerisinde yıpratmak istedi. Üstelik Rusya, Ermeniler ve Kürtleri birbirlerine karşı kışkırtarak iç çatışmanın da fitilini ateşlemeyi amaçlıyordu.⁸

Bu strateji çerçevesinde Çarlık Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov 17 Mart 1914 tarihinde Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs'e bir telgraf göndererek Ermeni reformlarının uygulanmasıyla bağlantılı olarak Bitlis'te ortaya çıkan isyancı Kürt hareketi hakkında bilgi isteyerek Rusya'nın, Bitlis ve Van'da bağlantıları olan Abdürrezzak üzerinden Kürtleri etkilemeye çalışmasının uygun olup olmadığı hususunda fikirlerini soruyordu. Ermenilere verilen bağımsız bir Ermeni devleti kurma vaadi ayrılıkçı Kürtlere de verilecekti. Fakat bu yapılmadan önce hangi grupların Rusya tarafında yer alacağının belirlenmesi gerekiyordu. Dışişleri Bakanı Sazonov'un, yukarıda ele alınan telgrafı aslında Rusya'nın Anadolu'da yaşayan Kürtlerle ilgili ileride gerçekleştirmeye çalışacakları stratejinin ve politikanın bir iz düşümü niteliğindeydi.⁹

Kürtlerin Rusya egemenliği altında yaşamasının büyük faydalar getireceğini düşünen Abdürrezzak henüz 1910 yılında Tiflis'e giderek İran'da ve Osmanlı Devleti ile Rusya'nın sınır olduğu bölgelerde yaşayan Kürt topluluklarla irtibat kurarak onları Rusya saflarında yer almaları konusunda ikna etmeye çalıştı.¹⁰ Bu çalışmaların bir süre sonra karşılık bulduğunu 28 Mart 1914 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Departmanı Başkanı Klemm'den, Kafkasya özel yetkili görevlisi Elzenger'e gönderilen telgrafta görmekteyiz. Klemm bu telgrafında Rusya'nın Tiflis'teki görevlisi Serdar'ın verdiği bilgilerden bahsetmekteydi. Kürt Haydaranlı aşiretine mensup kişiler, Türk nefreti etrafında birleşen Ermeni ve Kürtlerin Rusya tarafından korunmasını ve himayesini istemektedirler. Sazonov bu teklife temkinli yaklaşarak herhangi bir görüş belirtmemişti.¹¹ Çünkü Abdürrezzak'ın tüm çabalarına rağmen bölgedeki Kürtler'in önemli bir kısmı Rusya'ya beklenen desteği vermemişti.¹²

8 Nejla Günay, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat-Terakki ve Ermeniler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 335-337.

9 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Mart- 13 Mayıs 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 31, s. 29-30.

10 Sinan Hakan, *Türkiye Kurulurken Kürtler 1916-1920*, İletişim Yayınları, İstanbul 2023, s. 20-21.

11 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Mart- 13 Mayıs 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 106, s. 142-143.

12 Burcu Özdemir, "Rusya'nın Kürt Politikası", İstanbul Ü. SBE., İstanbul 2017 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 62-63.

Abdürrezzak'ın Rusya ile ilişkileri en yoğun halini 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce aldı. Kafkasya Genel Valiliğine gönderilen telgrafta, uzun süre Petersburg'da bulunan Abdürrezzak ile Çarlık Rusya Dışişleri Bakanı adına görüşmeler gerçekleştiren Klemm, Abdürrezzak'ın Tiflis'e giderek Türkiye ve İran Kürtleri arasında Rus casusu olarak görev yapacağını bildirmekteydi. Rusya tarafından Abdürrezzak'a verilen görev Kürtler, Ermeniler ve Süryaniler arasında birlik oluşturmak ve bunun için Tiflis'te bir dernek kurmaktı. Bu plan, Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'un onayı dahilindeydi. Rusya'nın desteği çerçevesinde Türkiye'deki Kürtler üzerinde de etki kurması istenen Abdürrezzak'ın geliştirdiği programa göre Kürtlerin yoğun yaşadıkları bölgelerde okullar açılacak, tıbbi destekler sağlanacak, finansal destekler için çeşitli kuruluşlar faaliyete geçirilecekti. Tüm bu programın esas maksadı Türkiye'de yaşayan Kürtleri Rusya saflarına çekebilmek ve Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye karşı savaştırmaktı. Öncelikle bölgedeki Rus konsolosluklarının sayısı arttırılmalıydı. Bu sebeple Klemm, Abdürrezzak'a şimdilik Türk hükümetine karşı açıktan cephe almamasını hatta Türkiye sınırına yakın yerlerde faaliyette bulunmaması talimatını vermişti. Ayrıca İran Şahı, Abdürrezzak'ın İran'daki Kürtler arasında bulunmasından rahatsızlık duymaktaydı. Hatta İran hükümeti Rusya'dan, Abdürrezzak'ın İran'dan çıkartılmasını talep etmişti. İran'ın bu talebindeki esas neden, Türklerden çekiniyor olmasıydı. Bu sebeple Rusya Dışişleri Bakanlığı, Abdürrezzak'ın Tiflis'ten Tebriz'e geçmesine şimdilik olumsuz bakıyordu. Telgrafın sonunda Klemm, Rusya hükümeti tarafından Abdürrezzak Bedirhan'a 300 ruble aylık bağlandığı bilgisini de aktarmaktaydı. Böylelikle Abdürrezzak; Rusya tarafından, Rusya'nın bir casusu haline getirilmişti.¹³

Kürt politikasının en yoğun yaşandığı 1914 yılında Çarlık Rusya nihayet bu politikasının Anadolu'daki karşılığını almaya başladı. Molla Selim etrafında birleşen Kürt gruplar Bitlis'te ayaklanma başlattı. İsyanın elebaşları Şeyh Selim, Seyit Ali ve Şeyh Şehabettin idi. İsyanın nedeni, Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin yoğun yaşadıkları bölgelerde gerçekleştirdiği ıslahatlar ve Rus konsolosluklarının Kürtleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtması olarak gösterilmekteydi. Ermeni reform projesini gündeme getiren ve konuyla ilgili Osmanlı Devleti ile 8 Şubat 1914 tarihinde Yeniköy Antlaşması'nı imzalayan devlet Çarlık Rusya olmasına rağmen Rus konsolosları, Ermeni reform projesinin Kürtler karşısında Ermenilere avantajlar getireceği yönünde propaganda faaliyetleri yürüttüler. Böylece Kürt ahalinin Osmanlı Devleti'ne karşı tepki göstermesini sağlamaya çalıştılar. Uzunca bir süre Bitlis ve çevresinde buna benzer propaganda faaliyetleri neticesinde 1914 yılında isyan hareketi başlamış oldu.

13 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Marta- 13 Maya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 177, s. 249-251.

Gazî

Akademik
Bakış

217

Cilt 19

Sayı 37

Kış 2025

İsyanın bastırılması neticesinde amacına ulaşamayan Molla Selim, isyanı destekleyen Rus konsolosluğuna sığındı.¹⁴ Hemen ardından Sadrazam Said Halim Paşa, Rusya Büyükelçisine bir mektup göndererek Molla Selim'i ve Rus konsolosluğuna saklanan diğer üç Kürt elebaşını Türk yetkililere teslim etmesini istedi. Girs, cevabi mektubunda Sadrazam'ın bu talebini reddetti. Ayrıca daha sonra bir toplantı vesilesiyle bir araya gelen Said Halim Paşa ve Girs yine Molla Selim ve diğer elebaşların Türk yetkililere teslim edilmesi meselesini görüştü fakat Girs, Kürt ayaklanmalarını bir "Kürt hareketi" olarak tanımlayıp bu hareketin siyasi bir nitelik taşıdığını belirterek Sadrazam'ın bu talebini ikinci defa reddetti.¹⁵

İsyan bastırıldıktan sonra Girs, geniş kapsamlı bir değerlendirme raporunu 13 Nisan 1914 tarihinde Sergey Sazonov'a gönderdi. Osmanlı Devleti'nin Kürtler hakkındaki politikaları ile ilgili Rus bakışını ortaya koyması açısından önem arz eden söz konusu raporda, Osmanlı Devleti Anayasası'nın ilanından itibaren İttihat ve Terakki Partisi'nin öncelediği politikanın ve hükümetin Kürtler konusundaki temel kaygısının, Kürtlere yeni yönetim biçiminin üstünlüğü bilincini aşmak ve Kürtleri ayrıcalıklarından vazgeçmeye zorlamak olduğu görüşüne yer veriliyordu. Burada bahsedilen yeni yönetim biçimi şüphesiz ki anayasa idi ve 1908 yılında ilan edilen anayasaya göre devlet karşısında her bir Osmanlı vatandaşı eşit sayılmaktaydı. Anayasanın belirlediği, kanun önünde evrensel eşitlik ilkesini ihlal eden ve yerel halkın diğer unsurları üzerinde zararlı etkiye sahip olayların sonlandırılması için hükümet çaba sarfetmekteydi. Fakat Girs'e göre hükümet bu konuda yeteri kadar başarı sağlayamamıştı. İttihat ve Terakki hükümetine muhalif gruplar bu yetersizlikten faydalanmak istedi. Nitekim 4 Nisan 1914 tarihinde gerçekleştirilen İttihat ve Terakki Partisi'nin toplantısında bu hususlar dile getirildi. Mithat Şükrü'ye göre hükümete düşman bazı Kürt liderler ki bunlar arasında Simko'nun torunları ve Albay Saffet Bey gibi kimseler bulunmaktaydı, Odessa'daki devrimci Türk komitelerinin yardımına güvenmekteydiler. Netice itibarıyla Bitlis'teki isyan, Batum'da bulunan Rusya konsolosluğunun himayesinden faydalanılarak yapılmıştı. Kürt isyancıların planı, Bitlis'i ve Muş'u ele geçirerek taleplerini İstanbul'a bildirmektir. Rus Büyükelçi Girs'e göre bu taleplerin en başında mevcut Osmanlı hükümetinin istifası gelmekteydi. Çünkü Kürt önde gelenleri geçmişten beri elde ettikleri ayrıcalıkları kaybetmek istemiyordu. Bununla birlikte Kürtlerin ruh halini ve Kürtler arasında hala propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğünü dikkate alan Osmanlı hükümeti, parasal sübvansiyonlar sağlamak ve özellikle İstanbul'daki

Gors

14 Fatih Ünal, "Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı:17, Bahar 2008, s. 148-150.

15 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Marta- 13 Maya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 162, s. 207.

üst düzey görevlerde bulunan ve hükümet ile dostane ilişkiler yürüten Kürt önde gelenlerinin arabuluculuğu ile muhalif Kürtlerin hükümetle uzlaşmasının sağlanması gibi yöntemlere başvuruyordu. Alınan tüm bu önlemlere ek olarak İçişleri Bakanı Talat Bey, Bitlis'te vuku bulan hadiselerin gelecekte tekrar etmesini önlemek maksadıyla Bitlis ve Van valilerine tüm önlemlerin alınması yönünde bir telgraf göndermiş ve hatta Babıali'nin verdiği yetkiyle onlara gerekirse kendi bölgelerinde sıkıyönetim ilan etme hakkı tanımıştı. Ayrıca Girs, Talat Beyin; Simko'nun, kılık değiştirmiş Rus askerleri eşliğinde Türkiye sınırını geçtiği ve bu durumun engellenmesi için Rusya ve İran hükümetlerinin sert biçimde uyarılması için Sadrazama müracaat ettiğini de bu raporuna eklemişti. Girs'in bu raporunda belirttiği, İttihat ve Terakki Partisi'nin 4 Nisan 1914 tarihli toplantısında dile getirilen önerilerden bir diğeri de etkili Kürt liderlerin bazılarının milletvekili seçilerek uzlaşmaya gidilmesi idi fakat bu öneri toplantıya katılanların büyük bir kısmı tarafından, milletvekili olmak suretiyle İstanbul'a gelecek Kürt liderlerin zararlı planlarını bu defa İstanbul'da hazırlama ve hayata geçirme riskine karşı olumsuz değerlendirilmişti. Raporda belirtildiğine göre bu tedirginliğin esas nedeni Bitlis'teki olayların Avrupa kamuoyunda yaratacağı olumsuz tesirdi. Çünkü bu sırada Fransız-Türk ekonomik anlaşmasına ilişkin müzakereler henüz tamamlanmamıştı. Ayrılıkçı Kürtler tarafından Anadolu'da başlatılan ayaklanmalar, müzakerelerin gidişatını olumsuz etkileyebilirdi. Çünkü Bitlis'te baş gösteren ayaklanmaların Kürtler tarafından hükümete değil Ermenilere yönelik yapıldığı şeklinde bir propaganda ile karşı karşıya kalınabiliyordu.¹⁶

Anadolu'da karışıklar vuku bulurken Abdürrezzak Bedirhan ve Simko bu tarihlerde İran'ın Hoy şehrinde Kürtçülük faaliyetleri çerçevesinde yoğun çalışmalar yürütmekteydi. Bu faaliyetler daha çok kültürel konulardaydı fakat esas maksat bölgedeki Kürtler arasında Rusya'ya taraftar sağlamaktı. Nitekim bu husustaki çalışmalara en fazla destek veren kişi Rusya'nın Hoy konsolosluğunda konsolos yardımcısı olarak görev yapan Çirkov'du. Çirkov gönderdiği raporlarda özellikle eğitim faaliyetleri ile ilgili bölgenin ileri gelenleriyle iş birliği yaptığını belirtiyordu. Bu iş birliği neticesinde oluşturulan örgüt, Kürtçe gazete ve dergi yayımlıyor, Kürt gençlere eğitim veriyor ve bu gençleri Rusya'ya gönderiyordu. Örgütün başında Abdürrezzak Bedirhan bulunuyordu. Abdürrezzak her fırsatta Çirkov'dan destek talep ediyordu. Kaldı ki Rusya, her türlü desteği vermek için hazırды. Çünkü açılan okullarda Rus Kiril harfleri kullanılarak bir Kürt alfabesi oluşturma planları dahi yer alıyordu. Bu sayede Kürtlerin Rus kültürüne yakınlaşması ve dolayısıyla Rusya'ya sempati duyması sağlanacaktı. Bunun yanı sıra Abdürrezzak'ın, açılan okullardan esas beklentisi bu okullar

16 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Marta- 13 Maya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 213, s. 296-298.

Gaz

Akademik
Bakış
219
Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

için sağlanan finansmanı Kürt birlikleri kurulmasında, bu birliklerin örgütlenmesinde ve silahlandırılmasında kullanmaktı.¹⁷

Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs 13 Nisan 1914 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderdiği diğer bir telgrafında, Osmanlı Devleti İçişleri Bakanı Talat Bey'in, Kürt isyanları hakkında Sadrazam'a gönderdiği mektubunu ele almıştı. Talat Bey söz konusu mektubunda Simko'nun ve Abdürrezzak'ın Bitlis'teki olaylara dahil olduğuna dair ciddi şüpheler bulunduğunu bu sebeple Rus hükümetiyle temasa geçilerek bunların Türkiye sınırına yaklaştırılmaması yönünde Rus hükümetinden garanti alınmasını istemekteydi. Ayrıca Girs, Talat Paşa'nın kendisi ile yaptığı görüşmelerde, Simko'nun ve Abdürrezzak'ın Rusya ve İran'a komşu vilayetlerde karışıklıklar çıkarttığı yönünde şikayetlerde bulunduğunu aktarmaktaydı. Girs'in raporunda belirttiğine göre Talat Paşa, Saffet Bey hakkında da İran'dan tutuklama talep edilmesini ve Türkiye'ye iade edilmesini Sadrazam'dan istemişti.¹⁸

Simko ve Abdürrezzak ile ilgili Talat Paşa'nın Girs'e yaptığı müracaatlarda Girs, Rusya'nın bu iki isim hakkında herhangi bir inisiyatif olmadığı yönünde bir savunma yapmış olsa da Klemm'den Rusya'nın Tebriz Başkonsololuğuna gönderilen telgraf, hadisenin Girs'in belirttiği gibi olmadığını gözler önüne sermekteydi. Abdürrezzak'ın artık Rusya'nın maaşlı elemanı olduğunu belirten Klemm, Abdürrezzak'ın Tebriz'e gidişinden duyduğu endişeyi dile getirmekteydi. Abdürrezzak'ın Tebriz'e gitmesindeki amaç, İran yönetimine yakınlaşarak İran vatandaşlığı alabilmek ve İran'da etkili bir göreve getirilmektir. Fakat Klemm, Rusya'nın Tebriz Konsololuğunu Abdürrezzak hakkında uyarıyor ve Türklere karşı herhangi bir girişimde bulunmaması için ikaz edilmesini istiyordu. Ayrıca Klemm'in talimatında, Abdürrezzak'ın Tebriz'de şimdilik sıradan bir kişi olarak bulunmasını, siyasi olarak herhangi bir rol oynamamasını ve Rus Başkonsololuğu ile açık ilişki içine girmemesini talimat veriyordu.¹⁹

Kaldı ki Abdürrezzak'ın bu faaliyetleri 1913 yılında da mevcuttu. Rus yetkililer 1913 yılında Van ve Erzurum'daki Kürt aşiretlerinden destek istedi. Bazı Kürt aşiret reisleri Rusya'nın bu teklifine olumlu cevap verdi. Petersburg'da uzun bir süre ikamet etmiş olan Abdürrezzak, Rusya'ya destek veren Kürt aşiretlerinin liderliğini yaptı. 1914 yılına gelindiğinde, Rusya tarafından Abdürrezzak'a İran'daki tüm Kürt aşiretlerinin liderliği görevi verildi. Rusya'nın

Görüş

17 Celile Celil, *Kürt Aydınlanması*, Avesta Yayınları, İstanbul 2013, s. 119-126.

18 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Marta- 13 Maya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 214, s. 298-299.

19 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Marta- 13 Maya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 406, s. 530.

Hoy Konsolos Yardımcısı Çirkov, Abdürrezzak'ı İran'daki faaliyetleri konusunda destekledi. Abdürrezzak'ın Rusya ile birlikte İran'daki Kürtler üzerindeki faaliyetleri sonuç vermeye başladı ve İran Kürtleri Rusya'nın tarafında yer alacaklarını bildirdiler.²⁰

Hemen ardından Türkiye'nin İran sınırındaki asayiş olaylarında artış gözlemlendi. Osmanlı Devleti Hariciye Nezaretine bu sebeple Rusya'nın İran sınırları içindeki faaliyetlerinin yakından takip edilmesi için 18 Mayıs 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçiliğine bir talimat göndererek Rusya'nın İran'daki askeri varlığı hakkında bilgi istedi. Ayrıca, Tahran konsolosluğunun, İran hükümetine müracaat ederek Rusya'nın İran'daki işgal kuvvetleri konusunda da bilgi edinilmesi istenmekteydi. Bununla birlikte Osmanlı-İran sınırındaki Kürt aşiretlerin Ruslarla ilişkileri hakkında elde edilen bilgilerin acilen toplanıp Hariciye Nezaretine gönderilmesi talimatı verildi.²¹

Abdürrezzak'ın Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü faaliyetlerle ilgili diğer bir belge de 20 Mayıs 1914 tarihinde Klemm'den Rusya'nın Hoy Konsolosluğu'na gönderilen telgraftı. Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki Maslahatgüzarı Fahrettin Bey, Rusya Dışişleri Bakanlığı'na, Abdürrezzak'ın Said Bek ile birlikte Rusya'nın Hoy Konsolos Yardımcısı Çirkov'a gerçekleştirdiği ziyaret hakkında uyarıda bulunmuştu. Fahrettin Bey, Rusya Dışişleri Bakanlığı'na, Abdürrezzak ve yandaşlarının Hoy Konsolos Yardımcısını ziyaretinde, Türkiye'yi işgal için hayata geçirmek istediği planı anlatarak bu plan için silah ihtiyacına yönelik taleplerinden bahsetmişti. Bu sebeple Fahrettin Bey, Abdürrezzak'ın sınır dışı edilmesini talep etmekteydi. Fahrettin Bey'e verdiği cevapta ise Klemm, Abdürrezzak'ın bu kadar anlamsız işler yapmayacak kadar akıllı olduğunu ve Abdürrezzak'ın sadece Hoy'dan geçmekte olduğunu belirtmişti. Fakat gerçek, Klemm'in Fahrettin Bey'e belirttiği gibi değildi. Çünkü Klemm, Rusya'nın Hoy Konsolosluğuna verdiği talimatta, Abdürrezzak'ın derhal Hoy'u terk ederek Tebriz'e taşınmasını bildirmekteydi. Ayrıca şimdilik herhangi bir faaliyette bulunmaması için Abdürrezzak'ın tembihlenmesini de istemekteydi.²²

26 Mayıs 1914 tarihinde gerçekleştirilen resepsiyonda Sadrazam Said Halim Paşa Girs'e, Abdürrezzak ve Simko hakkındaki uyarılarını ve taleplerini tekrarlamıştı. Simko ve Abdürrezzak, yandaşlarıyla birlikte Hoy ve Salmas'ta sınırı geçerek Türkiye'deki Kürtleri kışkırtmak suretiyle bir komplo tertip etmekteydiler. Girs'in, raporunu kaleme aldıktan iki gün önce Çesera kasabası

- 20 Bayram Ayna, "Rusların Kürt Aşiretleriyle İlişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan'ın Faaliyetleri (1906-1915)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 20, Şubat 2018, s. 142-143.
- 21 Barış Metin, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 31.
- 22 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 3, 14 Maya- 27 İyonya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 37, s. 43.

Gors

yakınlarında bir çatışma çıkmıştı ve bu çatışmada Simko'nun kardeşi Süleyman öldürülmüştü. Bu hadiseyi dile getiren Sadrazam, Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs'ten olayların yatıştırılması için Simko ve Abdürrezzak'ın durdurulmasını istemekteydi. Girs ise, çatışma hakkında hiçbir bilgisinin olmadığını, konuyla ilgili Rusya Dışişleri Bakanlığına rapor vereceğini ifade etmişti. Ayrıca Girs, Türk yetkililerin hiçbir koşulda İran sınırına girmemeleri hususunda Babıali'nin Türk yetkililere kesin bir emir vermesini talep etmişti. Sadrazamla gerçekleşen görüşmeye istinaden Girs, Babıali'nin şüpheleri ve Kürt göçmenlere yönelik Abdürrezzak'ın kışkırtma faaliyetlerinin sonlandırılması için Rusya Dışişleri Bakanı'na, Abdürrezzak'ın sınırdan uzaklaştırılmasını tavsiye etmekteydi.²³

Kafkasya Genel Valisi Vorontsov Daşkov da ayrılıkçı Kürt faaliyetlerinin desteklenmesi hususunda Rusya Dışişleri Bakanı'na 10 Haziran 1914 tarihinde bir mektup gönderdi. Söz konusu mektup Kafkasya ve İran'daki Rus menfaatlerinin hayata geçebilmesi için tavsiyelerini sıraladığı bir rapor niteliğindedir. Ekonomik, siyasi ve diplomatik meseleler hakkında kaleme aldığı raporunda Daşkov, ayrılıkçı Kürt hareketi hakkında İran ve özellikle Urmiye sınırları arasında baş gösteren Kürt faaliyetlerinin Rusya tarafından ciddi bir biçimde desteklenmesini önermekteydi. Bu önerinin sebebi olarak Daşkov, böylece söz konusu Kürtlerin, Türkiye'nin siyasi ve askeri gücünün dizginlenmesinde önemli bir unsur olarak kullanılabileceğini belirtmekteydi. Rusya'nın Kafkasya Genel Valisi Vorontsov Daşkov açık bir biçimde Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele başlatmış Kürt gruplarının, Türkiye ile Rusya arasındaki mücadelede Rusya tarafından desteklenmesi gerektiğini Rusya Dışişleri Bakanı'na tavsiye etmekteydi. Daşkov aynı raporda Türkiye'deki Ermeniler için de benzer tavsiyeleri sıralamaktaydı.²⁴

Rusya tarafından, Osmanlı Devleti'nin ıslahat bahanesiyle göçebe Kürtleri yerleşik hayata geçireceği hatta Kürtlerin yaşadığı bölgelerin Hristiyan bir devletin yönetimine verileceği gibi propagandalar yapılmaktaydı. Ayrıca Rusya, Anadolu'nun doğusundaki karışıklıkları arttırmak için buralarda yaşayan Kürtlere para ve silah dağıtmaktaydı. Rus propagandasının diğer bir sacayağı ise Kürtler arasında Kürdistan ve Kürt milliyetçiliğine dair propagandanın başlatılmasıydı. Rusya tarafından Anadolu'da gerçekleştirilen bu faaliyetle-

Gör

23 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 3, 14 Maya- 27 İyonya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 92, s. 106.

24 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 3, 14 Maya- 27 İyonya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 203, s. 248.

rin benzeri İran Kürtleri arasında da hayata geçirildi. Bu faaliyetlerin başında Rusya'nın Hoy Konsolosu Çirkov bulunmaktaydı. Çirkov bu çalışmaları Abdürrezzak Bedirhan ile birlikte yürütmekteydi.²⁵

Abdürrezzak Bedirhan gibi Şeyh Barzan da Rusya ile birlikte hareket etmekteydi. Rusya'nın Urmiye Konsolos Yardımcısı Vvedenskiy'nin Rusya Dışişleri Bakanlığı'na 24 Nisan 1914 tarihinde gönderdiği telgraf bu durumu teyit etmekteydi. Şeyh Barzan'ın Vvedenskiy'e ziyaretinde Barzan, Rusya'dan himaye ve koruma talep etmiş Vvedenskiy ise bu talebin yerine getirilmesini istemişti. Barzan, ailesini Urmiye'ye yerleştirmişti. Bundan sonra Revanduz'a geçip Türk hükümetine karşı Rusya'nın isteklerini yerine getirmek istediğini bildirmişti. Vvedenskiy, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla Barzan'a hiçbir belge vermeden gizlice himaye edilmesini sağlayacaktı. Ayrıca 21 Mart 1914 tarihinde Rusya'nın Van'daki konsolos yardımcısının ilettiği rapora göre Barzan, Musul Vilayetinin kuzey kesimindeki Kürtler arasında propaganda yürüterek Rusya'nın kuzeydeki bölgeleri, İngiltere'nin de Irak'ı almak istediğini söyleyerek, Musul Kürtlerinin bu iki devlet arasında merkezi bir konumda olduğunu bu sebeple Rusya ve İngiltere'yi istedikleri gibi kullanabilecekleri hakkında Musul Kürtlerini ikna etmeye çalışmıştı. 31 Mart 1914 tarihli başka bir raporda ise Vvedenskiy, Türk hükümetinin Barzan'ı durdurmak için harekete geçeceği bilgisini aktarmaktaydı. 22 Mayıs 1914 tarihli raporda ise Vvedenskiy, kuzeydeki bölgelerde herhangi bir karışıklık çıktığı takdirde Babıali'nin hem Kürt hem Ermeni hem de diğer unsurların yaratacakları olumsuzlukları engellemek için hazırlık yaptığını bildirmekteydi.²⁶

Bununla birlikte Klemm'in, Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs'e gönderdiği 23 Eylül 1914 tarihli raporunda Kürtler, Ermeniler ve Süryaniler tarafından Türkiye'ye karşı Rusya'nın yanında gerçekleştirmek istenen karşılıkların zamanının geldiği bildiriyordu. Başkomutan ve Kafkasya Genel Valisi ile yapılan değerlendirme neticesinde Azerbaycan'daki Rus konsoloslarının ve oradaki Rus müfrezelerinin komutanlarının gözetiminde silahlar hazırlanmıştı. Bu silahlar isyancılara zamanı geldiğinde ve İran yönetiminden gizlice dağıtılacaktı. Dahası, nakit para ihtiyacı için de kredi ayrılmıştı. Oluşturulan çeteler kesinlikle Rusya'nın izni ve talimatlarıyla hareket edecekti.²⁷

25 Nejla Günay, "Rusya'nın Osmanlı ve İran Topraklarındaki Ermeniler ve Kürt Aşiretleriyle İlişkileri", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 56, 2017, s. 66-69.

26 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Marta- 13 Maya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomiçeskoe İzdatelstvo, 1933, Belge No: 287, s. 370.

27 *Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 6, Çast 1, 5 Avgusta 1914- 13 Yanvary 1915 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomiçeskoe İzdatelstvo, 1935, Belge No: 298, s. 292-293.

Gors

Akademik
Bakış

223

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

1915 Yılında Rusya'nın Kürtlerle İlişkileri

1915 yılına gelindiğinde Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı Kürtlerden ziyade Ermenileri kullanma yolunu tercih etti. Bu husus Çarlık Rusya'ya ait 1915 yılında tutulan raporlarda da kendini göstermekteydi. Bununla birlikte Rusya, Ermenilerden istifade etmeye yönelik çalışmalarını sürdürürken diğer taraftan Kürtlere olan ilgisini de devam ettirdi. Bir taraftan iş birliğine yönelik olarak Kürt aşiretlerle görüşmeler gerçekleştirilirken diğer taraftan da iş birliği içinde olduğu Kürtlerin Ermenilere olan saldırılarını engellemeye çalışmaktaydı.

Osmanlı Devleti'ni Ermeniler vasıtasıyla baskı altına almak isteyen Rusya'nın, 1915 yılına gelindiğinde Kürt politikasında daha temkinli hareket ettiği anlaşılmaktaydı. Ermeni meselesi konusunda başta Eçmiyazin Katogigosu ve Taşnak örgütüyle iş birliği yapan Rusya, Kürt-Ermeni çatışmasının ortaya çıkmasını engellemek için Kürtleri kontrol altında tutmaya çabalamaktaydı. 1 Şubat 1915 tarihinde Rusya'nın Kafkas Orduları Komutanı N.N Yudenic, Kafkasya Genel Valisi Vorontsov Daşkov'a gönderdiği raporda, Rus birliklerine direnen Kürtlere karşı alınması gereken önlemleri sıralamaktaydı. Türkiye'deki Kürtlerin bazı liderlerinin Rusya'nın yanında yer alması ve Kürt müfrezelerinin kurulmuş olması, Kürtlere yönelik tutum konusundaki sorunları ortadan kaldırmak için yeterli değildi. Kürtler Rusya için ya düşman olarak nitelendirilmesi ya da tarafsızlıkları sağlanmalıydı. Bu yöntem uygulanırken kullanılacak en etkili silah, Kürtler için en kıymetli olan sığırı, köyü ve merasıydı. Çünkü Kürtlerin yaşamak için ihtiyaç duyduğu yegâne şey kışın köyde yazın ise meralarda bulunan hayvanlarıydı. Yudenic bu raporu kaleme aldığı anda mevsim kıştı. Bu sebeple raporunda, Rus birliklerinin Kürt köylerine yaklaştığında Kürtlerin Ruslara karşı olumlu bir tutum sergileyip müzakerelere ılımlı yaklaşımlarının ve teslim olmayı kabul etmelerinin nedenini kış mevsimine dayandırmaktaydı. Çünkü kışın Kürtlerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları her şey köylerindeydi. Baharın gelmesiyle birlikte meralar açılacak ve barışçı Kürtler dahi dağlara çıkarak Rusya'ya karşı olumsuz bir tutum sergileyecekti. Bu durumda Kürtleri, Rusya'ya sadık olmaya ikna etmek zorlaşacaktı. Üstelik Rusya savaşta başarısız olduğu takdirde Kürtleri Rusya saflarına çekmek imkansızlaşacaktı. Bu durumda Rus birliklerinin arkasında kalan Kürtler, Rus orduları için tehlike yaratacaktı. Bu sebeple Yudenic, raporunda sunduğu öneride, Türkiye'deki Kürtlerle herhangi bir müzakereye girilmemesini, Rus birliklerinin bulunduğu yerler dışındaki Kürtlerin tamamının mallarıyla birlikte bölgeden uzaklaştırılmasını, Türklerin kontrolünde olan köyler ile Rusya'nın taarruz rotasındaki köylerin ve Rus birliklerinin gereksinimleri için ihtiyaç duydukları köylerin dışındaki tüm Kürt köylerinin yok edilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Yudenic'e göre bu önlemler neticesinde, ilerleyen Rus birliklerinin gerisindeki bölgeler Kürtlerden tamamen temizlenecek ve Rus birliklerinin geri çekilmesi durumunda birliklerin ardında kalan bölgeler güvenli hale gelecekti.

Görüş

Ayrıca birliklerin arkasında kalan bölgeleri korumak için gerekli asker ve birlik sayısı önemli miktarda azaltılabilecekti. Rusların bölgeden geri çekilmesi durumunda, yok edilen köyler sebebiyle Kürtler yeniden ayağa kalkıp düzen kuramayacaktı. Özellikle Kürtler, hayvanlarından uzak bölgelerde olacağından öncelikle ailesinin yaşamını sürdürebilmesi için çabalayacak ve savaşmaya vakti ve imkânı olmayacaktı. Çünkü ailesi ve hayvanları için yeni yerler bulma çabası buralara yerleşmeyi öceleyecekti. Şayet köyler sağlamsa Kürtler kendi evlerine çekilecek ve Rusya'nın ya da Türkiye'nin savaşındaki başarısına göre Rusya'nın ya da Türkiye'nin safında yer alacaktı. Dahası, Köylerin yok edilmesi Kürtler için o kadar sert bir hadise ve önlem olacaktı ki Rus birliklerinin ilerleyen zamanlardaki saldırılarının güzergâhı üzerindeki köyler boşalacaktı. Bu durumda, Rusya'ya karşı savaşan Türk ordusunun saflarında yer alan Kürt aşiretleri savaşı bırakıp köylerine dönmek zorunda kalacaktı.²⁸

Bununla birlikte Rusya, Kürtlerin ve Türklerin birlikte hareket ederek Hristiyan nüfusun yaşadığı bazı bölgelerde Hristiyanlara saldırılarda bulunulduğuna dair raporlar da kaleme almaktaydı. Başkomutanlıkta görevli General Skalon tarafından 13 Mart 1915 tarihinde kaleme alınan rapor, Urmiye ve Dilman'daki Hristiyan halka yapılan saldırılar hakkındaydı. Salmas piskoposu Sergius, Salmas'taki Hristiyanların tehdit altında olduğuna dair Rusya'ya müracaat etmişti. Skalon buradaki Hristiyanlara acilen yardım edilmesini teklif ederek Salmas'taki Rus müfrezesinin hızlı bir biçimde Urmiye'ye hareket etmesi ile buradaki Türklerin ve Kürtlerin geri püskürtülmesinin sağlanabileceğini bildirmekteydi. Kafkas Ordusu Kurmay Başkanı Bolhovitinov'a gönderdiği bu raporda Skalon, Dilman'daki Amerikalı misyoner Labori'nin, Tebriz'deki Amerika konsolosuna çektiği telgrafta yer alan bilgilerden de bahsetmekteydi. Labori bu telgrafta Türkler ve Kürtlerin misyona saldırdıklarını, kapıları kırdıklarını ve içerideki Hristiyanları sürükleyerek misyonerleri darp ettiklerini bildirmekteydi. Türk jandarmalarının da bu olaylara destek vererek genel bir kıyım için bölgedeki Hristiyanları aynı yere sürüklediğini bildiriyordu.²⁹

Fakat gerçek yukarıda anlatılandan çok daha farklıydı. Ermenilerin ve Rusların Van'ı işgali sırasında Müslümanlara yaptıkları katliamlar durmaksızın devam etmekteydi. Ermeni ve Rusların Van merkez ve Edremit köyünde ve Haydaranlı Kürt aşiretinin yaşadığı köylerde gerçekleştirdikleri katliam, yağma, yakıp yıkma ve mezalim hakkındaki tanık ifadeleri, gerçekleri gün yüzüne çıkartmaktaydı. Ruslar, Van'ı işgal eden Ermenilerden şehri teslim aldıktan sonra Van'dan kaçamayan Müslüman ahali, Ermeni çetecilerle birlikte tamamen katledilmişti. Buna benzer hadiseler Anadolu'nun, Ermenilerin Ruslarla bir-

Gazî

Akademik
Bakış

225

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

28 *Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Vöynü 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambu, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020, Belge No: 643, s. 818-819.

29 *Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Vöynü 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambu, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020, Belge No: 647, s. 825.

likte işgal ettiği hemen her yerinde meydana gelmişti.³⁰ Zira amaçlanan da bu idi. Henüz Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov, Kafkasya'da 1 milyondan fazla Rus vatandaşı Ermeni'nin yaşadığını ve Anadolu'da çıkacak bir kargaşada Rusya'nın taraf olacağını bildirmişti. Ermeniler ve Kürtler arasında çatışmaların başlaması Rusya'ya bu fırsatı sağlamaktaydı. Rusya kimi zaman Ermenileri kimi zaman Kürtleri, Osmanlı Devleti'ne karşı bir baskı kurma aracı olarak kullanmaktan çekinmedi.³¹

Rus General Yu. N. Danilov tarafından 15 Mayıs 1915 tarihinde Bolhovitinov'a gönderilen rapor Anadolu'daki gelişmelerden bahsetmekteydi. Rus Kafkas ordusunun birlikleri Sasun ve Botan'da Kürt aşiretlerinin yaşadığı bölgelere ulaşmış durumdaydı. Bu bölgelerdeki Kürtler 1913 yılında Türk hükümetine karşı direniş göstermişti. Hakkari bölgesindeki Kürt aşiretler ve Nasuturiler de Türk hükümetine karşı silahlı direniş göstermişti. Ayrıca Süleymaniye'deki Kürt liderlerden şeyh Mahmut da Caf aşireti ile birlikte savaş ya da barış zamanı fark etmeksizin Rusya'ya destek vereceğini bildirmişti. Rus birliklerinin Bulanık Ovasına girmesiyle birlikte Dersim Kürtleriyle temasa geçebilmeleri mümkün olacaktı. Bu bölgelerdeki Kürtler 1908 yılında başlattıkları ayaklanmalarda Osmanlı hükümetini meşgul etmiş olmaları sebebiyle Danilov, bu Kürt gruplardan istifade edildiği takdirde buradaki Türk ordusu ile ileri hattaki Türk ordusu arasındaki irtibatı keserek Dersim-Sivas-Erzincan hattındaki Osmanlı ordusuna karşı Rus birliklerine avantaj sağlanabileceğini düşünüyordu. Bununla birlikte bölgedeki diğer Kürt grupları da para karşılığında Rusya'nın yanına çekilebilirdi. Özellikle Türk hükümetine bağlılıkları tartışmalı olan ve daima güçlünün yanında yer almayı tercih edenler bu yolla ikna edilebilirdi. Rus birlikleri tarafından işgal edilen kuzey bölgesindeki Kürtler, Rus Kafkas ordusunun sadece sol kanadını değil aynı zamanda arka tarafını da koruyabilirdi. Danilov'un Bolhovitinov'a gönderdiği bu rapor Rusya'nın Kürtler hakkındaki stratejisini açıkça ortaya koymaktaydı. Rusya'nın, Osmanlı hükümetiyle anlaşamayan Kürt grupları "ortak düşman" anlayışıyla yanlarına çekme gayretindeki esas maksadı, söz konusu Kürt aşiretlerini askeri amaçlar için kullanmaktı. Nitekim raporların çoğu askeri stratejiler gözetilerek tutulan raporlardı.³²

Bolhovitinov tarafından Danilova'a 19 Mayıs 1915 tarihinde gönderilen telgraf, Rusya'nın Kürtleri kendi saflarına çekebilmek için gösterdikleri çabanın sonuç getirmeyeceği yönünde bilgilerin olduğu bir rapordur. Bolhovitinov'un 15 Mayıs tarihinde Danilov'a gönderdiği ve yukarıda ele alınan telgrafına bir ce-

30 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyamları IV (1909-1916)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Numarası: 99, Ankara 2009, s. 134-136.

31 Nejla Günay, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ortaya Çıkan İngiltere-Rusya İttifakının Ermeni İslahatına ve Kürt- Ermeni İlişkilerine Etkisi", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 16, Sayı: 32, 2023, s. 14.

32 *Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambu, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020, Belge No: 654, s. 839.

vap niteliğinde olan bu rapor, Osmanlı Devleti'ne karşı Kürtleri Rusya tarafına çekmekten başka, Kürtler ve Nasturiler arasındaki Türk karşıtlığını körüklemek için ortaya konulacak yöntemler hakkında da görüş içermektedir. Rusya'nın Kürtleri yanına çekmek için daha önce gerçekleştirdikleri girişimler ve çalışmalar başarılı olamamıştı. Bolhovitinov'a göre bu durumun esas nedeni, Kürtlerin ve onların liderlerinin tutarsız ve istikrarsız davranmalarıydı. Bolhovitinov'a göre Kürtler, geçmişte Rusya'ya hizmet etmeye hazır olduklarını bildirmelerine rağmen bugün Rusya'nın yanında yer almayarak Rusya'ya ihanet etmekteydiler. Bolhovitinov bu yorumunu bir örnekle de desteklemekteydi. Türk hükümetine karşı geçmişte Rusya saflarında çarpışan fakat sonradan Rusya'ya ihanet eden Simko, bu ihaneti üzerine şimdi tutuklu bir savaş esiri olarak hapsedeydi. Bolhovitinov'un bu raporunda ortaya koyduğu analize göre Rusya'nın Kürt politikasında başarısız olmasının ana nedeni, Kürt politikasının muazzam miktarda para, silah ve rütbe meselesine indirgenerek Kürtlerin sadece bir savaş unsuru olarak değerlendirilmesi idi. Tüm bu tespitlerle birlikte Bolhovitinov, Rusya'nın çıkarları için hala ümit olduğunu düşünüyordu. Çünkü Bitlis-Kudak-Omadir bölgesinde Kürtler tarafından bir ayaklanma çıkartma olasılığı bulunmaktaydı. Bu bölgedeki isyancı Kürt gruplarının lideri Abdürrezzak idi ve Abdürrezzak, Dersim Kürtleri arasında da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma çıkartılması için propaganda faaliyetleri yürütmekteydi. Rusya'nın bu konudaki öncelikli görevi Bitlis bölgesindeki Kürtleri ayaklandırmaktı. Ayrıca Bolhovitinov, Nasturilerin yaşadığı bölgelerde başlayan ayaklanmanın da yayılacağını düşünmekteydi.³³

Bolhovitinov yukarıdaki raporun devamı niteliğindeki raporunu 26 Mayıs 1915 tarihinde Danilov'a gönderdi. Dersim Kürtleri, Cemil ve İbrahim Paşalar önderliğindeki Türk birliklerine karşı ayaklanma başlatmıştı. Bolhovitinov'un Kürtler hakkında yaptığı genel tespiti, Kürtlerin güçlü olanın yanında yer aldığıydı. Ruslar başarılı olduğunda Kürtler Rusya'nın tarafında saf tutuyor, Ruslar başarısız olduğunda ise Ruslara saldırabiliyorlardı. Fakat bu konudaki tek istisna Dersim Kürtleri idi. Rusya, Dersim Kürtleri ile düzenli ve istikrarlı ilişkiler sürdürüyordu. Dersim Kürtleri, Türk hükümetinin teslim edilmesini istediği kişileri teslim etmiyor ve erzak tedarik etmeyi reddedip Türk nakliye araçlarını gasp ediyordu. Türk birlikleri geri çekildiğinde ise onlara arkadan saldırıyordu. Bolhovitinov aynı şekilde Nasturiler'den de memnuniyetini ifade etmekteydi. Rusya ile iş birliği konusunda tıpkı Dersim Kürtleri gibi Nasturiler de istikrarlı bir tavır sergilemekteydiler. Rus birlikleri Türkleri geri püskürtüp Türk birlikleri Nasturilerin yaşadığı bölgelere çekildiğinde, Nasturi gruplar ayaklanma başlatarak Türk birliklerine saldırıp birlikleri etkisiz hale getiriyordu. Bununla birlikte Bolhovitinov'un tespitine göre Rus birlikleri Kürtlerin ve Nasturilerin

Gazî

Akademik
Bakış

227

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

33 *Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Voiny 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambu, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020, Belge No: 655, s. 840.

bölgesini ele geçirene kadar ayaklanma başlatılmıyordu. Ancak Rus birlikleri bölgeye girdikten sonra ayaklanma gerçekleşiyor fakat bu durumda, gerçekleştirilen ayaklanmanın Rusya açısından bir anlamı ve önemi kalmıyordu. Bu davranışa en iyi örneklerden biri Abdürrezzak Bedirhan idi. Abdürrezzak, Rus birlikleri Bitlis'e girmeden Bitlis'te bir ayaklanma başlatmayacağını bildirmiş ve Rus birlikleri Bitlis'e ulaşmadan kendisi Bitlis'e girmeyi reddetmişti.³⁴

Bu raporlardan anlaşılacağı üzere Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bir Kürt-Ermeni ittifakı oluşturma gayreti sonuçsuz kalmıştı. Nitekim 1913 yılında gerçekleştirilen görüşmelerde bazı Kürt aşiretler tarafından, Ermenilerin korunacağına dair garanti alınmıştı. Rusya'ya ait 5 Temmuz 1913 tarihli askeri istihbarat raporunda N.N. Yudenich, Rusya'nın Van Konsolos Yardımcısı Olferyev'in aktardığı bilgilerden yola çıkarak Ermeni-Kürt ittifakının gerçekleşeceğini bildirmişti. Söz konusu raporda eski Van Milletvekili Vryan, Kürt lider Şeyh Sait Ali ile çok defa görüşmüş ve görüşmeler neticesinde şeyhle anlaşma imkanının mümkün olduğunu belirtmişti. Rusya'nın Bitlis Konsolos Yardımcısı Şirkov da Bedirhan aşiretinin, Türk hükümetine karşı Ermenileri koruyacağı sözünü verdiğini bildirmişti.³⁵ Bu gelişmelere paralel olarak Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov Doğu Anadolu'daki Rus konsoloslarına yolladığı 28 Kasım 1912 tarihli yönergede, Osmanlı Devleti'ne muhalif Kürt aşiretlerini Rusya çatısı altında birleştirme talimatı verdi. Kısa süre sonra Urmiye'deki Şeyh Tacı, Kuzey Mezopotamya'daki Şeyh Mahmud, Bedirhan aşiretine mensup Abdürrezzak, Rusya'ya bağlılıklarını bildirdi. Ancak, bu bilgilerden yola çıkılarak değerlendirildiğinde 1913'ten 1915 yılına geline süreçte Rusya'nın Kürt politikasında değişiklikler olduğu görülmekteydi. Çünkü Rusya, ileride kendisine rakip olacak Kürt liderlerin ortaya çıkmasını istemiyordu.³⁶

Nitekim Van'ın Ermeniler ve Ruslar tarafından işgalinden sonra Çarlık Rusya tarafından Van valisi olarak görevlendirilen Aram Manukyan, Rusya'nın Kürt politikasını eleştirir nitelikteki bir raporu 26 Haziran 1915 tarihinde Rusya'nın Beyazıt Müfrezesi Komutanı Nikolaev'e, Kafkas Ordusu Komutanı Yudenich'e ve Kafkas Kolordu Komutanı Oganovskiy'e gönderdi. Söz konusu raporda Kürtlere yönelik uygulanan politikalarda Kürtlerin sadık tutumunun gerçekçi olmadığından ve bu politikaların tehlikeli sonuçlarından bahsedilmekteydi. Beyazıt Müfrezesi Komutanı Nikolaev, Van Valisi Aram Manukyan'a 22 Haziran 1915 tarihli ve 34 sayılı bir emir göndermişti. Bu emirde Ermenilerin, Kürt köylerine saldırı ve yağma faaliyetleri gerçekleştirmemesi belirtilerek, verilen talimatların yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesi bölge komutanlarının sorumluluğuna verilmişti. Aynı emirde, ele geçirilen yerlerdeki

34 *Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambaz, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020, Belge No: 660, s. 846-847.

35 Mehmet Perinçek, *Ermeni Milliyetçiliğinin Serüveni*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s. 101.

36 Sean McMeekin, *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü* (çev. Nurettin Elhüseyni) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 183.

Ermeniler ve Kürtler arasında ekonomik ya da herhangi bir nedenle çatışma çıkmasına müsaade edilmemesi hususu Van valisinin sorumluluğuna verilmişti. Manukyan, emrin uygulanmasının Rus ordusu açısından yaratacağı olumsuz sonuçların yanı sıra Ermeni halk için de bazı tehlikeler oluşturacağını bildirmekteydi. Manukyan, bu konulardaki itirazlarını dile getirdiği raporunda Haydaran, Takur, Milan, Şemski ve Geravi aşiretlerine mensup Kürtler, Begrikale, Arkak, Saray, Başkale ve Salmas bölgelerindeki bazı Ermeni köylerine saldırarak öldürme ve yağma olayları gerçekleştirmişti. Saldırdıkları köylerdeki evler ve kiliseler ateşe verilmişti. Manukyan, adı geçen aşiretlerin geçen sonbaharda Türk birlikleriyle birlikte Rus ordusuna karşı çarpışan aşiretler olduğunu ifade ediyordu. Bu aşiretler Türk birlikleriyle birlikte İran sınırında Rus ordusuna karşı mağlup olmuşlar ve bazı liderlerinin şahsında Rus iktidarına teslim olduklarını ifade etmişlerdi. Ancak Rus birliklerinin geri çekilmesi başlar başlamaz hemen Türk ordusuyla birleşerek Rusların peşine düşmüşlerdi. Bu aşiretler daha sonra bahar aylarında Dilman bölgesindeki tüm savaflara katılmış fakat yenilerek güneye çekilmişti. Abağa bölgesindeki Beyazıt müfrezesinin konvoyuna ve Abdürrezzak'ı karşılamaya giden Kozaklara yönelik saldırılar da yine Manukya'nın iddiasına göre bu aşiretler tarafından gerçekleştirilmişti. Söz konusu raporda Manukyan, gıda sıkıntısı çeken Kürtlerin son derece zor durumda olduğundan dolayı Rus hükûmetine bağlılıklarını bildireceklerini fakat ilk fırsatta tekrar Türk birliklerine destek vereceklerini ifade ediyordu. Bu sebeple Manukyan, Kürtlerin Rus ordusuna, Rus ordusunun eylemlerine ve Ermenilere karşı saldırgan tutumları dikkate alındığında, ayrıca 17-60 yaş arası tüm Kürtlerin Rusya'nın silahlı birimlerinde listelendiği göz önünde bulundurulduğunda ister Hamidiye olsun ister milis olsun, onların savaş esiri olarak kabul edilmelelerini ve bu durumda layık bir cezaya çarptırılmalarını talep ediyordu. Manukyan, geçen sonbaharda yaşanan olayların, söz konusu Kürt aşiretlerinin güvenilmez olduğunu ve Rus birliklerinin askeri başarıları açısından tehlike oluşturduğunu kanıtlayan olaylar olduğunu belirterek, Kürtlerin Rus ordusunun gerisine yerleştirilmesinin Van-Culfa ve Van-İşçir iletişim hatlarını ciddi şekilde tehlikeye atacağını ifade ederek, başarısızlık durumunda Rus ordusunun askeri üssüyle bağlantısının kesileceğini iddia ediyordu. Manukyan'a göre Kürtlerin silahsızlanmasını beklemenin hiçbir faydası yoktu. Çünkü Kürtler mevcut silahların önemsiz olanlarını ve yalnızca eski ve kullanılamaz durumdaki silahları teslim ediyordu. Ayrıca sadece yaşlılar, kadınlar ve çocuklar köylere dönerken, savaşa hazır Kürt kitlesi silahlı kalmaya ve dağlarda sürekli tehdit oluşturmaya devam ediyordu. Kürtlerin köylere yerleşmeleri, dağdakilerin daha hızlı hareket etmelerini ve yiyecek bulmalarını kolaylaştırıyordu. Manukyan Kürtlerin, Rus gücüne olan bağlılığının samimiyetsizliğine örnek olarak, savaşa hazır birçok Kürt'ün köylerine dönme izninden yararlanıp fakat köylerine dönmeyerek, İran sınırlarına yerleşmelerini gösteriyordu. Bu sayede Rus birliklerinin gerisinde yerleşen Kürtler, Türk ordusuyla teması sürdürmekte ve Rus birliklerinin sayısı

Gazî

Akademik
Bakış

229

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

ve hareketleri hakkında bilgi vermektedirler. Bütün dağ yolları onların elinde olduğundan ve Rus birliklerinin işgal ettiği belirsiz ve açık kalan bölgelerde yeterli sayıda devriye bulunmadığından dolayı Kürtlerin bu casusluk faaliyetini engellemenin bir yolu yoktu. Manukyan'ın tespitine göre Kürtlerin Van'a geri dönmesiyle birlikte buralardaki Ermenilere yönelik saldırı ve yağma hareketleri yeniden başlayabilirdi. Geri dönen Kürtler intikam duygusu ile hareket edebilir ve bu faaliyetler büyük boyutlara ulaşarak Rus birliklerinin gerisindeki bölgelerde kargaşa yaratabilirdi. Kürtlerin herhangi bir cezaya çarptırılmadan köylerine dönmelerine izin verilmesi onları, Ermenilere saldırmaları konusunda cesaretlendirebilirdi. Manukyan'a göre, Beyazıt müfrezesine verilen yukarıdaki emir, aynı zamanda henüz işgal edilmemiş bölgelerde bulunan ve şu anda Rus birliklerine karşı savaşıyan Kürtler için de dolaylı bir teşvik işlevi görecek. Mağlup olmaları durumunda dahi yaptıkları zulümlerden dolayı herhangi bir cezaya maruz kalmayacaklar hatta Rus makamlarından koruma bile alacakları inancıyla Ermenilere acımasızca saldırmaya ve yağmalamaya devam edebileceklerdi. Manukyan kaleme aldığı raporunun sonuna geldiğinde ise Rusya'nın Ermeniler için nasıl bir anlam içerdiğini ve Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilere, Rusya tarafından nasıl bir rol biçildiğini göstermesi açısından önemliydi. Manukya'nın ifadesine göre 22 Haziran 1915 tarihli ve 34 sayılı emir yerine getirildiği takdirde, şu anda işgal edilmemiş bölgelerde Türk ordusu ve Kürt aşiretleriyle savaşıyan Ermenilerde umutsuzluk duygusuna neden olacak ve Rusya'yı, düşmana karşı güvenli bir cepheden mahrum bırakacaktı. Ayrıca, Ermeni halkını öldürenlerin ve yağmacıların cezasız kalması düşüncesi, Ermenilerin direnişinin kararlılığını ve azmini önemli ölçüde zayıflatacaktı. Manukyan'göre bu emir, Rus birliklerinin başarılarının Türkiye'deki tek samimi destekçisi olan ve bu başarılarla elinden geldiğince katkıda bulunan Türkiye'deki Ermeniler üzerinde çarpıcı ve olumsuz bir etki yaratacak ve söz konusu emirle birlikte oluşturulacak düzenin, Türk ve Kürt boyunduruğuna karşı kurtarıcısı ve savunucusu olarak hürmet ettiği Rusya karşısında, Ermeniler arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratacaktı. Son olarak Manukyan, 34. sayılı emir yayınlanmadan önce kendisine danışılmamış olunması nedeniyle tepkisini belirterek emri yerine getirmeyeceğini ifade ediyordu.³⁷

Aram Manukyan tarafından gönderilen bu telgrafa cevap niteliğindeki telgraf beş gün sonra Rusya'nın Beyazıt Müfrezesi Komutanı Nikolaev tarafından gönderildi. Aram Manukyan'ın söz konusu iddialarına ve eleştirilerine açıklama getiren Nikolaev, 22 Haziran tarihli 34 numaralı emrin harfiyen yerine getirilmesi hususunda ısrar ettiğini bildirmekte ve yeni talimatlarını da bu telgrafında iletmekteydi. Ermeni halkına karşı barbarca ve hain misillemeden dolayı Manukyan'ı, gösterdiği tepkiden dolayı anlayışla karşıladığını belirten

37 *Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Voeny 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambu, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020, Belge No: 664, s. 850-853.

Nikolaev, Kürt köylerine saldırılmaması ve bu köylerin yağmalanmaması talimatına karşı Manukyan'ın tepkisini eleştirmektedir. Nikolaev, Kürtlerin teslim oluşunun Rusya'nın bölgedeki politikalarına olumlu yansıtacağını ve bu Kürtlerin bir süre sonra Rusya'nın yanında yer alabileceğini belirtmektedir. Bu sebeple Nikolaev, teslim olan Kürtlerin savaş esiri olarak kabul edilmeyeceğini bildirmektedir. Bununla birlikte Nikolaev, Aram Manukyan'dan, saldırı ve yağma faaliyetlerine dahil olan kişilerin tespit edilip, savcılığa ulaştırılmak üzere isimlerini bir liste halinde kendisine iletilmesini istemektedir. Ancak Nikolaev, 34. emrin kesinlikle yerine getirilmesini talep etmektedir. Aksi takdirde Kürtleri yağmalamak, onlara saldırmak ve mahsullerini yok etmek konusunda kendisinin emir verdiği düşünülebilirdi ve Nikolaev'in ifadesine göre böyle bir durum "kültürlü bir toplumun ve ülkenin temsilcisine yakışmayan bir eylem olurdu." Bu rapordan anlaşılabileceği üzere Beyazıt Müfrezesi Komutanı Nikolaev, Manukyan'ın iddialarına temkinli yaklaşarak Kürtler konusunda Rus genelkurmayının ve dolayısıyla Rus devletinin politikalarını ortaya koymaktaydı.³⁸

Esasında Van'da Kürtlerle Ermeniler arasındaki çekişme çok daha öncelere dayanmaktaydı. Rusya'nın Ermenileri ve Kürtleri bir araya getirerek Rusya saflarında yer almalarını sağlama politikası çerçevesinde 1912 yılından itibaren bazı çalışmalar yapılmaktaydı. Rusya'nın Van Konsolos Yardımcısı Olferyev'in 18 Mart 1913 tarihinde Kafkasya Askeri Bölge Karargahı'na gönderdiği telgraf Rusya'nın söz konusu politikasının ileride değişmesi muhtemel şartlar neticesinde gerçekleşebileceğini anlatmaktaydı. Çünkü ileride gerçekleştirilecek reformlar neticesinde Ermeniler, Kürtlerle uzlaşa içinde yaşamayı kabul edecekti. Aksi takdirde Türkler bölgeyi terk etmeyecekti. Şayet Kürtler ve Ermeniler birleşebilirse Türkler, Ermenilerin ve Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden ayrılacaktı. Manukyan'ın yukarıdaki raporundan anlaşıldığı üzere, 1915 yılına geldiğinde Rusya'nın bu husustaki politikasının başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir.³⁹

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile savaşan Rusya, Türk devletini savaşta zayıf duruma düşürebilmek için cephe gerisinde de faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetlerin merkezinde Anadolu'daki Ermeniler ve Kürtler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'ne karşı başlattıkları, içeriden yıpratma ve meşgul etme politikasında ilk kullandıkları millet Osmanlı Ermenileri oldu. Daha sonra Rusya, özellikle Osmanlı Devleti ile geçmişten itibaren sorun yaşayan bazı Kürt aşiretlerini ve aşiret liderlerini kullanmak istedi. Onların ekonomik

38 *Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Vöynü 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambu, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020, Belge No: 667, s. 855-856.

39 Mihail Bashanov, *Türkiye'de Ermeni Meselesi* (çev. İlyas Kemaloğlu) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 255-259.

Gazî

Akademik
Bakış

231

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

ve sosyal durumları ile siyasi yapılarını 19. yüzyılın ortalarından itibaren derinlemesine inceledi. Hazırlık aşaması tamamlandıktan sonra başta Abdürrezzak gibi, Türk devletine karşı cephe almış kişileri kendi tarafına çekmeyi başardı. Onlara maddi ve siyasi destekler verdi.

Rusya bu politikayı İran'da yaşayan Kürtler üzerinde de hayata geçirmek istedi. Bazı Kürt liderler İran'a gönderilerek İran Kürtlerinin Rusya tarafında yer almaları hususunda çalışmalar yapıldı. Bu faaliyetler o kadar ileri bir noktaya ulaştı ki İran'da Rusya destekli okullar dahi açılmaya başlandı. Buradaki esas hedef, Rusya'ya sempati besleyen bir nesil yetiştirerek bölgede Rus nüfuzunu sağlam temeller üzerinde inşa etmektir.

Rusya'nın Anadolu'daki bazı Kürt aşiretlerini kışkırtarak onları Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı kullanma politikası Bitlis'te meydana gelen isyan hareketinde kendini gösterdi. İsyanının elebaşlarından Molla Selim ve yandaşları Rusya Konsolosluğuna sığınarak aslında isyanın arkasındaki esas aktörün Rusya olduğunu göstermiş oldu. Ayrılıkçı Kürtlerin Rusya adına gerçekleştirdikleri bu girişimlerin esas nedeni şüphesiz ki ayrılıkçı Kürtlere verilen bağımsız bir devlet kurma vaadiydi. Çarlık Rusya, Ermenileri Rus devletinin çıkarları için kullandıktan sonra desteklemekten vaz geçtiği gibi, Kürt politikasında da benzer bir süreç yaşandı. Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı Anadolu'daki ve İran'daki Kürtlerden istifade ettikten sonra onlara olan ilgisi- ni zayıflatmaya başladı. Kaldı ki Rusya, Kürtlere güvenmiyordu. Tutulan Rus raporları incelendiğinde, Kürtlerin daima güçlü olanın yanında yer aldığı ve Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda mağlubiyet aldığı takdirde iş birliği yapılan Kürtlerin saf değiştirebileceği yönünde analizlere yer veriliyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya ve Kürtler arasındaki iş birliği belirli bir istikrara kavuşmamıştı.

Bununla birlikte, Kürtlerle yapılan iş birliğinde Rusya'nın önündeki en büyük engel Ermenilerdi. Özellikle Türkiye'nin doğu bölgelerinde Ermeniler ve Kürtler arasında çoğunlukla meraların kullanımı konusunda baş gösteren sürüşmeler, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti'nden koparılabilecek topraklar üzerinde bir ülke kurma hedefine evrilerek, içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Bu sebeple hem Ermeniler hem de Kürtler, Rusya'nın iki taraflı yürüttüğü bu politikaya itiraz ederek, Rusya'nın Anadolu üzerindeki hedeflerini kimi zaman çıkmaza sokuyordu. İşte bu noktada Rusya, Kürtler arasında Türk düşmanlığını yayma gayreti gösterdi. Fakat Osmanlı çatısı altında yüzyıllar boyu huzur içinde yaşayan birçok Kürt aşireti Rusya'nın bu politikasına itiraz ederek Rusya'nın başarısız olmasına katkı sağladı. Bu gelişmenin ortaya çıkmasıyla birlikte Rusya, ilgisini tamamen Ermenilere çevirerek Kürt-Ermeni çatışmasını önlemeye yönelik bir Kürt politikası uygulamaya başladı.

Görüş

Kaynaklar

- AYNA, Bayram "Rusların Kürt Aşiretleriyle İlişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan'ın Faaliyetleri (1906-1915)", Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 20, Şubat 2018, ss. 137-153.
- BASHANOV, Mihail, Türkiye'de Ermeni Meselesi (çev. İlyas Kemaloğlu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- CELİL, Celile, Kürt Aydınlanması, Avesta Yayınları, İstanbul 2013.
- GAFARLI, Orhan – GÜÇ, Kürşad, "Russia's Kurdish Policy From The Tsardom To The Soviet Union", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 77, No: 1, 2022, ss.105-124.
- GÜNAY, Nejla, Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat-Terakki ve Ermeniler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015.
- GÜNAY, Nejla, "Rusya'nın Osmanlı Unsurları Üzerindeki çalışmaları ve 1914 Bitlis Ayaklanması", Gazi Akademik Bakış, Cilt: 10, Sayı: 20, 2017, ss. 49-67.
- GÜNAY, Nejla, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ortaya Çıkan İngiltere-Rusya İttifakının Ermeni İslahatına ve Kürt- Ermeni İlişkilerine Etkisi", Gazi Akademik Bakış, Cilt: 16, Sayı: 32, 2023, ss. 1-21.
- GÜNAY, Nejla, "Rusya'nın Osmanlı ve İran Topraklarındaki Ermeniler ve Kürt Aşiretleriyle İlişkileri", Ermeni Araştırmaları, Sayı: 56, 2017, ss. 61-80.
- GÜRÜN, Kamuran, Ermeni Dosyası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- HAKAN, Sinan, Türkiye Kurulurken Kürtler 1916-1920, İletişim Yayınları, İstanbul 2023.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- McMEEKIN, Sean, I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü (çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- METİN, Barış, Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları IV (1909-1916)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Numarası: 99, Ankara 2009.
- ÖZDEMİR, Burcu, Rusya'nın Kürt Politikası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- PERİNÇEK, Mehmet, Ermeni Milliyetçiliğinin Serüveni, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.
- PERİNÇEK, Mehmet, Sovyet Devlet Kaynaklarında Kürt İsyanları, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- REYNOLDS, Michael A., İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus Çatışması 1908-1918 (çev. Yücel Aşıkoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- SONYEL, Salahi R., "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları (1908-1918), Belleten, Cilt: 61, Sayı: 231, 1997, ss. 387-428.
- ŞİMŞİR, Bilal N., Kürtçülük 1787-1923, Bilgi Yayınları, İstanbul 2007.
- ÜNAL, Fatih, "Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 5, Sayı:17, Bahar 2008, ss. 133-152.

Basılı Rus Arşiv Belgeleri

- Kavkazskiy Front Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1917 (Sbornik Dokumentov)*, Otv. red: A.N. Artizov, Redaktör: N.S. Sambu, Fond Svyaz Epoh, Moskva, 2020.
- Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumentı İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 2, 14 Marta- 13 Maya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomiçeskoe İzdatelstvo, 1933.
- Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumentı İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg.*, Seriya: 3, Tom: 3, 14 Maya- 27 İyonya 1914 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomiçeskoe İzdatelstvo, 1933.

Gazi

Akademik
Bakış

233

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumenti İz Arhivov Tsarskogo i Vremennogo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya: 3, Tom: 6, Çast 1, 5 Avgusta 1914- 13 Yanvary 1915 g., (Redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe Izdatelstvo, 1935.

Extended Abstract

Taking the First World War as an opportunity to realize its goals over Istanbul and the Straits, Russia tried to gather supporters especially among Armenians and Kurds. These activities of Russia had the expected effect and Armenian revolts took place under the guidance of Tsarist Russia. Russia, which was interested in the Kurds as did in the Armenians and sought ways of cooperation with them, succeeded in getting alongside some Kurdish leaders who would serve Russia loyally against the Ottoman State. Russia was provoking Armenians against the Ottoman State and Kurds, and on the other hand, it was also provoking Kurds against Armenians and the Ottoman State. Russia's aim in this policy was to create turmoil in Anatolia during the First World War, to leave the Ottoman State in a difficult situation during the war and to put the Ottoman State under pressure in international politics by taking advantage of these turmoil. Russia did not hesitate to use the ethnic elements living under the Ottoman State to put an end to the Ottoman State's dominance in these regions. One of these ethnic elements was the Kurds. The Russian consulates in the region conducted studies on the Kurds and submitted their findings in reports to the Russian Foreign Ministry. Detailed studies were conducted especially on population. It was no coincidence that Russia played a role in the Kurdish uprisings that took place during these years and was extremely effective. The archival documents of Tsarist Russia confirm that Russia played a role in these rebellions and that the Kurds, who participated in and supported the rebellions, acted hostile towards the Ottoman State due to Russia's promises. Regarding this initiative, the Tsarist Russian Foreign Minister Sergey Sazonov sent a telegram to the Russian Ambassador to Istanbul Girs on March 17, 1914, requesting information about the Kurdish rebellious movement that emerged in Bitlis in connection with the implementation of the Armenian reforms and asking for the Ambassador's opinion on this issue. He wanted Giers, the Ambassador in Istanbul, to give his opinion on whether it was appropriate for Russia to try to influence the Kurds through Abdürrezzak, who had connections in Bitlis and Van. Of course, it was not a coincidence that just before the outbreak of the First World War, Russia started to take a close interest in the Kurds. The promise given to the Armenians to establish an independent Armenian state would also be given to the separatist Kurds. But before this could be done, it was necessary to determine which groups would side with Russia. Foreign Minister Sazonov's telegram dated March 17, 1914, discussed above, was actually a projection of Russia's future strategy and policy regarding the Kurds living in Anatolia. However, the biggest obstacle to Russia's cooperation with the Kurds was the Armenians. The frictions between the Armenians and the Kurds, especially in the eastern regions of Turkey, mostly over the use of pastures, evolved into the goal of establishing a country on the lands to be torn away from the Ottoman State with the First World War, and became insurmountable. For this reason, both Armenians and Kurds objected to Russia's bilateral policy and sometimes brought Russia's goals in Anatolia to a deadlock. At this point, Russia endeavored to spread Turkophobia among the Kurds. However, many Kurdish tribes, who had lived peacefully under the Ottoman rule for centuries, objected to Russia's policy and contributed to Russia's failure. With the emergence of this progress, Russia turned its attention to Armenians and started to implement a Kurdish policy aimed at preventing Kurdish-Armenian conflict.

Gör